

Марина ЧЕБАН

АРХІВНА СПРАВА В МІЖВОЄННОМУ ЛЬВОВІ

Історія становлення та розвитку архівної справи міжвоєнного Львова – актуальна й малодосліджена. Хоч в останнє двадцятиліття і почали виходити праці В. Доліновського, Р. Мельника, О. Осередчук, І. Сварника, Н. Шестакової¹, присвячені окремим державним і громадським архівам та архівним колекціям Львова, однак комплексного узагальнювального дослідження, що визначить місце львівських архівів у системі архівних установ Другої Речіпосполитої й дасть змогу оцінити внесок архівістів, що збирали, систематизували та популяризували цінні документальні матеріали, поки що немає.

У міжвоєнний період продовжувався процес утворення архівів як окремих інституцій, спеціально призначених для зберігання документів. Державні архіви Львова були складовою архівної системи Польщі й діяли на підставі Декрету про організацію державних архівів та опіку над архівними документами від 7 лютого 1919 р.² Після закінчення Першої світової війни у Львові діяли такі найбільші державні архівні установи: Архів давніх актів (магістрату), Архів карт, Земський архів, Державний архів.

Продовжував функціонувати Архів давніх актів міста Львова, заснований в середині XIII ст. Із кінця XIX ст. він існував як окремий XVI департамент магістрату і підпорядковувався Президії міста. У 1905–1937 рр. його очолював

¹ *Доліновський В.* Бернардинський архів у Львові (1784–1933): формування архівних збірок та діяльність / В. Доліновський // *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство, інформаційні технології.* – Львів, 2010. – Вип. 5. – С. 266–269; *Осередчук О.* Архіви вищих навчальних закладів у системі архівних установ другої половини XIX – першої половини XX ст. / О. Осередчук // *Архіви України.* – 2012. – № 4(280). – С. 47–61; *Сварник І.* З історії Архіву карт у Львові / І. Сварник // *Картографія та історія України: зб. наук. праць* / [упоряд. М. Вавричин]. – Львів; Київ; Нью-Йорк, 2000. – С. 211–215; *Мельник Р.* Історія формування та огляд фонду “Державний архів у Львові (1932–1939)” / Р. Мельник // *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство, інформаційні технології.* – Львів, 2010. – Вип. 5. – С. 281; *Клювак В.* Державний архів у Львові у міжвоєнний період (1918–1939) / В. Клювак // *Там само.* – С. 272–273; *Шестакова Н.* Архів історії унії 1596 року у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові / Н. Шестакова // *Записки НТШ.* – Львів, 2000. – Т. 240: *Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.* – С. 87–90.

² *Tomczak A.* Rzut oka na dzieje archiwów polskich i na ich zadania / A. Tomczak // *Archeion.* – 1966. – Т. 43. – С. 59; *Ejuszdem.* Archiwa w latach 1919–1951 i ich wkład do nauki polskiej / A. Tomczak // *Historia nauki polskiej* / [pod. red. W. Suchodolskiego]. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1992. – Т. 5: 1919–1951. – Cz. 1. – С. 543.

польський історик Олександр Чоловський, а в 1937–1939 рр. – Кароль Бадецький. У міжвоєнний період в архіві працювали чотири співробітники: О. Чоловський, К. Бадецький, Ю. Скочек і бібліотекар С. Рахвал. Після реформи 1929 р. установа підпорядковувалася адміністративному V відділу магістрату. Архів розташовувався у приміщенні ратуші, а в міжвоєнний період ще й у будинку по вул. Яблоновських (тепер – вул. Ш. Руставелі)³.

У 30-х роках у двох залах ратуші працівники установи згрупували й розмістили архівні колекції – в першому джерела за 1356–1787 рр., у другому – за 1787–1870 рр. Окремо виділили документи на пергаменті (1234–1798), що зберігалися в кімнаті директора, та збірку книг за 1870–1933 рр.⁴. У першій половині 1938 р. проведено ревізію частини джерел за 1356–1787 рр., а також пергаментних документів на підставі інвентарю, який склав Іван Вагилевич. Фелікс Погорецький розпочав каталогізацію та опрацювання пергаментних документів для видання каталогу, запланованого на 1940 р. У 1938 р. він описав 140 документів із 814. Однак у зв'язку з початком Другої світової війни роботу над виданням було припинено, а “Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799”, до якого увійшло 1 100 грамот, опубліковано лише в 1972 р.⁵. З. Міхнєвіч працював над створенням каталогу печаток – зібрав 59 відбитків державних, цехових, муніципальних із пергаментних документів. Впорядкуванням та інвентаризацією джерел, зокрема з періоду 1787 р., у міжвоєнний час займалися М. Вальтер та Ю. Скочек. С. Рахвал вів картотеку надходжень до бібліотеки архіву, до якої у 1938 р. надійшло 4 528 книг⁶.

Окрім суто архівної, працівники установи виконували також і наукову роботу. Зокрема багаторічний директор О. Чоловський керував упорядкуванням документів, готував до публікації книги Львівського магістрату, описував архівні колекції, виділив Колекцію карт і планів, опублікував низку статей щодо організації архівної та музейної справи, колекціонування⁷. Історик, член Польського історичного товариства і Товариства ім. Міцкевича у Львові К. Бадецький систематизував та інвентаризував документи до кінця XVI ст., укладав каталог Архіву давніх актів

³ Сварник І. Передмова / І. Сварник // Центральный державный исторический архив Украины, м. Львів. Путівник / [відп. ред. Д. Пельц]. – Львів; Київ, 2001. – С. 8.

⁴ Центральный державный исторический архив Украины, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 55 (Архів давніх актів м. Львова). – Оп. 1. – Спр. 37 (Звіт про роботу архіву за 1938 рік). – Арк. 1–5.

⁵ Каталог пергаментных документов Центрального державного исторического архива УРСР у Львові 1233–1799 / [упоряд.: О. Купчинський, Е. Ружицький; ред. кол. Н. Врадій, Я. Кісь, О. Мітюков]. – Київ: Наукова думка, 1972. – 676 с.

⁶ ЦДІАЛ України. – Ф. 55 (Архів давніх актів м. Львова). – Оп. 1. – Спр. 37 (Звіт про роботу архіву за 1938 рік). – Арк. 4–5.

⁷ Czołowski A. Archiwa rządowe we Lwowie, ich obecną zawartość i znaczenie dla historii Galicji / A. Czołowski // Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie. – 1905. – № 4. – Т. 10. – С. 10–18; *Ejusdem*. W sprawie umieszczenia Archiwum i Muzeum Historycznego Miasta Lwowa / A. Czołowski. – Lwów, 1905. – 20 s.

м. Львова, який частково опублікував⁸. Загалом дослідник є автором понад 80 праць з історії, архівознавства та джерелознавства⁹, серед яких “Архів міста Львова. Його нинішній сан та реорганізаційні, інвентаризаційні й видавничі потреби”¹⁰, а також Статут Архіву давніх актів м. Львова.

Варто відзначити і зростання кількості відвідувачів установи. Так, читальний зал Архіву давніх актів міста Львова в 1933 р. відвідало 12 дослідників-науковців, у 1934 р. – 15, у першому кварталі 1938 р. – 36¹¹. У 1920–1930-х роках за рекомендацією професора Львівського університету Яна Казимира Ф. Буяка в науково-дослідній роботі матеріалами архіву користувалися слухачі Семінару соціально-економічної історії Л. Гросс (1925), Д. Моравіцька (1932), С. Огоновська (1938) та ін. Український історик Микола Андрусак (1928) використав джерела архіву при написанні докторату “Йосиф Шумлянський – перший львівський уніатський єпископ (1667–1708): біографічний нарис”, Омелян Пріцак (1938) – при підготовці магістерської роботи, присвяченої діяльності гетьмана Івана Мазепи. Джерелами архіву (1924, 1939) користувався польський історик Станіслав Гошовський, який вивчав економічну історію Львова XVI–XVII ст.¹².

Продовжував діяльність також Державний архів, створений у 1912 р. на основі Архіву намісництва (1908–1912). Окрім матеріалів намісництва до його фондів входили документи Крайового комітету, Фінансової прокуратури й інших установ. До ліквідації в 1939 р. архів очолював відомий історик, бібліограф, д-р філос. Євген Барвінський, зусилля якого були спрямовані на збирання й упорядкування розпорошених документів численних державних та самоврядних установ й організацій Галичини австрійського періоду. З 1898 р. він перебував на державній службі і до 1922 р. досяг V ступеня державного службовця. Є. Барвінський – автор низки публікацій, присвячених зокрема й архівній справі¹³. У 1936–1939 рр. готував до

⁸ *Badecki K.* Projekt wydawnictwa katalogów Archiwum Akt Dawnych miasta Lwowa / K. Badecki. – Lwów, 1935. – 24 s.; *Ejusdem.* Archiwum Akt Dawnych miasta Lwowa. A. Oddział staropolski. IV. Księgi i akta administracyjno-sądowe 1382–1787 / K. Badecki. – Lwów, 1935. – 236 s.; *Ejusdem.* Archiwum Akt Dawnych miasta Lwowa. A. Oddział staropolski. IV. Księgi rachunkowe (lonherskie) 1404–1788 / K. Badecki. – Lwów, 1936. – 156 s.

⁹ *Сварник І.* Бадецький Кароль / І. Сварник // Українські архівісти (XIX–XX ст.): Бібліографічний довідник / [упоряд.: І. Матяш, С. Зворський, Л. Приходько та ін.]. – Київ, 2007. – С. 37–38.

¹⁰ *Badecki K.* Archiwum miasta Lwowa. Jego stan obecny potrzeby reorganizacyjne, inwentaryzacyjne i wydawnicze / K. Badecki. – Lwów, 1934. – 11 s.

¹¹ ЦДІАЛ України. – Ф. 55 (Архів давніх актів м. Львова). – Оп. 1. – Спр. 37 (Звіт про роботу архіву за 1938 рік). – Арк. 5; Там само. – Спр. 33 (Звіт про роботу заступника директора архіву К. Бадецького за 1933–1934 рр.). – Арк. 3.

¹² Там само. – Спр. 119 (Заяви дослідників в справі дозволу на використання документальних матеріалів). – Арк. 1–62.

¹³ *Barwiński E.* Archiwum miasta Lwowa: przemówienie na zebraniu Polskiego Towarzystwa Historycznego dnia 30 czerwca 1933 w dyskusji nad odczytem dra K. Badeckiego / E. Barwiński. – Lwów, 1933. – 16 s.; *Ejusdem.* Archiwum i zbiory miejskie / E. Barwiński // *Gazeta Lwowska.* – 1916.

друку архівний довідник “Przewodnik archiwalny”¹⁴. У міжвоєнний період в архіві працювали Ф. Погорецький, С. Зайончковський, М. Мендис, З. Стронський, В. Кміцикевич, К. Тишковський, С. Лемпіцький, М. Вонсович¹⁵.

З часу розпаду Австрійської імперії збірка архіву збільшилася в 7 разів, і на 1926 р. становила 6,5 тис. погонних метрів. Тому нагальною зробилася потреба збільшення приміщень, оскільки будівля (по вул. Чарнецького, тепер Винниченка, 18) складалася усього з 3 кімнат і 7 залів загальною площею 291 кв. м. Згодом архів отримав у цьому приміщенні ще 18 додаткових кімнат, а також – у будинках на вул. Чарнецького, 16, пл. Ринок, 1 і вул. Вірменській, 13, приміщення Королівського арсеналу (вул. Підвальна, 13). Незважаючи на значне збільшення площі, її все одно було недостатньо¹⁶.

Польська держава надавала великого значення діяльності архівів. Про це свідчить зокрема й порядок комплектування кадрами та рівень вимог до професійної підготовки працівників. Так, на посаду державного службовця до державного архіву приймали особу, якій виповнився 21 рік, і вона мала свідоцтво, видане спеціальною екзаменаційною комісією при Відділі державних архівів у Варшаві. Кандидат на державну службу повинен був подати до комісії низку документів, серед яких свідоцтво про народження; свідоцтво, що підтверджувало польське громадянство; свідоцтво про закінчення 8-ми семестрів історичного відділення філософського або юридичного факультету університету; свідоцтва від професорів університету про відвідання семінару польської історії або права та допоміжних історичних наук чи польської або слов'янської філології з короткою оцінкою самостійно виконаних на них праць; друковані праці; свідоцтва, що підтверджували би знання німецької або російської мови, а також володіння хоча б однією європейською мовою, насамперед, французькою; медична довідка з особливим урахуванням стану легенів і зору; свідоцтво про військову службу; автобіографію; документ про оплату іспиту¹⁷.

Чисельність працівників установи була незначною та поступово збільшувалася. Так, в 1920 р. у державному архіві було 5 штатних працівників, на початку 1921 р. – 7, а вже в жовтні – 9, а саме: директор, референт міністра віросповідань і народної освіти, 2 архівіста, 3 службовці, возний і кур'єр.

Одним із видів поточної роботи працівників архіву була видача платних біографічних і тематичних довідок. Відзначимо, що оплата проводилася не за обсяг наданої інформації, а за час, витрачений на її пошук. Так, на початку 1923 р. за годину праці архівіста, затраченої на виконання запиту, брали плату в розмірі 5 тис. марок,

¹⁴ Дядюк М. Барвінський Євген / М. Дядюк // Українські архівісти (XIX–XX ст.): Бібліографічний довідник / [упоряд.: І. Матяш, С. Зворський, Л. Приходько та ін.]. – Київ, 2007. – С. 52–53.

¹⁵ Мельник Р. Історія формування та огляд фонду “Державний архів у Львові (1932–1939)” / Р. Мельник // Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство, інформаційні технології. – Львів, 2010. – Вип. 5. – С. 281.

¹⁶ Дядюк М. Архіви / М. Дядюк // Історія Львова / [редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій, Л. Батрак]. – Львів: Центр Європи, 2007. – Т. 3: Листопад 1918 – поч. ХХІ ст. – С. 110.

¹⁷ Клювак В. Державний архів у Львові... – С. 272–273.

за виконання генеалогічних або геральдичних запитів сума подвоювалась. Щомісяця працівники виконували 100–200 “кверенд” (архівних розшуків). Однак, незважаючи на додаткові прибутки, коштів на функціонування архіву бракувало¹⁸.

Згідно з рішенням Міністерства фінансів Польщі в 1931 р. до Державного архіву у Львові приєднали Архів карт, який понад століття функціонував як самостійна установа. Розташовувався він у спеціально побудованому наприкінці ХІХ ст. приміщенні (вул. Личаківська, 2), пристосованому для зберігання та копіювання картографічного матеріалу¹⁹. Зведений будинок був розрахований на 200 т карт, обладнаний спеціальною вентиляційною системою для підтримання сталої температури повітря²⁰. При ньому функціонувала літографська майстерня для копіювання карт²¹. У міжвоєнний період Архів кадастрових карт підпорядковувався Фінансовій палаті у Львові. До 1926 р. його очолював старший евіденційний геометр Адольф Скода (1854–1926)²². У підпорядкуванні Фінансової палати існував також відділ реконструкції кадастрових опрацювань на чолі з інженером С. Грошеком²³. На початку 1930-х років світова економічна криза спричинила реорганізацію установ Фінансової палати у Львові, до яких належав й архів. Його формально було поділено на дві частини: перша обслуговувала Львівське воєводство, друга – Тернопільське та Станиславівське. Після 1935 р. карти Тернопільського та Станиславівського воєводств перевезли на місця, що унеможливило картографам, історикам, геодезистам роботу одночасно з усім комплексом кадастрової і картографічної документації Галичини. На сьогодні більшість документації разом із чистовими й робочими картами зосереджені в Центральному державному історичному архіві України у Львові (ЦДІА України), частина кадастрів зберігається в Державних архівах Івано-Франківської, Тернопільської обл., в інших архівах, бібліотеках і музеях України, частина навіть належить приватним особам²⁴.

У міжвоєнний період фонди Державного архіву постійно поповнювалися, зокрема на зберігання надійшли документи таких ліквідованих австрійських установ, як Львівська фінансова дирекція, Управління державними маєтками, фінансова прокуратура, крайова шкільна рада, Галицьке намісництво й ін. Досвідчені архівісти упорядковували фонди за австрійською і польською системами. Документи, що

¹⁸ Ключак В. Державний архів у Львові... – С. 274.

¹⁹ Кришталович У. Архів карт / У. Кришталович // Енциклопедія Львова / [за ред. А. Козицького, І. Підкови]. – Львів: Літопис, 2007. – Т. 1. – С. 114.

²⁰ ЦДІАЛ України. – Ф. 776 (Державний архів у Львові). – Оп. 1. – Спр. 156 (Примірник газети “Щоденний ілюстрований кур’єр” із статтею Контного Петра “Культурна евакуація Львова продовжується...” про розформування Архіву карт у Львові). – Арк. 12–13.

²¹ Сварник І. Архіви / І. Сварник // Енциклопедія Львова / [за ред. А. Козицького, І. Підкови]. – Львів: Літопис, 2007. – Т. 1. – С. 115.

²² Його ж. Передмова / І. Сварник // Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Путівник / [відп. ред. Д. Пельц]. – Львів; Київ, 2001. – С. 9.

²³ Його ж. З історії Архіву карт у Львові. – С. 211–215.

²⁴ Його ж. Архівна справа в Галичині / І. Сварник // Нариси історії архівної справи в Україні / [за ред. І. Матяш, К. Климової]. – Київ: Видавничий дім “Академія”, 2002. – С. 329.

надходили до установ, реєстрували, а для полегшення пошуку складали “індекси” (алфавітні тематичні покажчики), за допомогою яких можна було знайти номер і зміст документа. Одиницями зберігання були фасцикули – справи, що склалися з документів різного змісту, підшиті в одну або в кілька зв’язок²⁵.

Останньою зміною в архівній системі Другої Речіпосполитої було приєднання у 1933 р. до Державного архіву Земського, що існував у Львові з 1784 р. та за кількістю зосереджених у ньому документів був найбільшим судовим архівом не лише Галичини, а й усієї Австрійської монархії²⁶. Важливим напрямом організації та діяльності архіву було його комплектування. У фонди входили документи двох категорій: актові книги давніх судово-адміністративних установ і депозитів. В архіві зберігалися судові акти гродських і земських судів Руського, Белзького, Краківського та Сандомирського воєводств, залишки актів судів у Любачеві, Городку й Самборі, книги підкоморських, каптурових (періоду міжкоролів’я), скарбових судів, а також земські книги Люблінського Коронного трибуналу для Брацлавського, Волинського, Київського й Чернігівського воєводств. Депозити архіву за інституційною належністю їх фондоутворювачів поділялися на: депозити міст, містечок і сіл; судів та Крайової фінансової дирекції. А за хронологічно-тематичним принципом: міські й сільські документи та книги періоду Речі Посполитої; судові кримінально-політичні й інші акти австрійського періоду (серед них друковані видання революційного змісту); книги й акти ґрунтових кадастрів, здійснених в австрійський період у 1789 та 1820 рр. – т. зв. Йосифінська (1785–1789) та Францисканська метрики (1819–1820). Велику роль відіграла передача документів у депозит архіву. Відтак вдалося врятувати від втрати і знищення цінні пергаменти, судові книги, документи самоврядування та різні акти із правового життя міст і сіл Галичини²⁷.

На 1927 р. у Земському архіві зберігалось 17 948 книг, фасцикулів, індексів (4 922 томи), пергаментних та паперових документів²⁸. Земський архів у Львові став фактично історичним архівом закритого типу і на відміну від Краківського не приймав на зберігання документи нового періоду²⁹.

Виникнення історичних архівів та поступове перетворення їх у наукові установи сприяли залученню до праці в них висококваліфікованих кадрів. Так, Земський архів очолювали професори Львівського університету Ксаверій Ліске й Освальд

²⁵ Клювак В. Державний архів у Львові... – С. 274–275.

²⁶ Сварник І. Архівна справа в Галичині. – С. 175; Motylewicz J. Środowisko historyczne archiwów lwowskich w latach 1870–1939 / J. Motylewicz // Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w. – Rzeszów, 2004. – Т. 2. – С. 123.

²⁷ Доліновський В. Бернардинський архів у Львові (1784–1933): формування архівних збірок та діяльність / В. Доліновський // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство, інформаційні технології. – Львів, 2010. – Вип. 5. – С. 266–269.

²⁸ ЦДІАЛ України. – Ф. 145 (Земський архів у Львові). – Оп. 1. – Спр. 9 (Матеріали про стан Архіву гродських і земських актів у Львові. Анкети, листування, вирізки з газет). – Арк. 20 зв.; Спр. 15 (Обіжники Міністерства віросповідань і публічної освіти у Варшаві за 1927–1929 рр.). – Арк. 28.

²⁹ Kamiński A. Eugeniusz Barwiński historyk, bibliotekarz i archiwista (1874–1947) / A. Kamiński // Archeion. – 1959. – Т. 30. – С. 108.

Бальцер, а багаторічними співробітниками були видатні науковці: Антоній Прохаска та Гелена Полячківна, згодом – Кароль Малечинський і Войцех Гейнош. Тон архівній діяльності почали задавати не архівісти-службовці, а архівісти-історики (інколи правники), наукові зацікавлення яких охоплювали й архівознавство³⁰. Крім виконання професійних обов'язків, пов'язаних із виявленням, зберіганням та опрацюванням архівних документів, а також організацією доступу до них і їх використання, вони займалися науково-дослідною й археографічною діяльністю та формували львівське історичне середовище³¹.

Наукові зацікавлення львівських архівістів охоплювали історію XIII–XVIII ст., зокрема устрою, архівознавства та допоміжних історичних наук. Завдяки широкій проблематиці, багатій джерельній базі, а також новизні, їх дослідження посідали значне місце в тогочасній польській історіографії. На підставі документів і судових книг архіву працівники підготували фундаментальне видання “*Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie*” (AGZ), 25 томів якого надруковано протягом 1868–1935 pp.³².

Протягом міжвоєнного періоду в Земському архіві працювало чотири архівних та один нижчий службовець³³, відтак штат потребував збільшення. Очолював архів (1919–1933) Освальд Бальцер, Антоній Прохаска працював кустошем, Гелена Полячківна – архівістом, Антоній Новак і Роман Лютман – аплікантами, а Ян Леткий – архівним сторожем³⁴. У архіві й надалі тривала робота з упорядкування та інвентаризації документів, зокрема упорядковано актові книги гродських і земських судів та створено науково-довідковий апарат до них, проведено інвентаризацію документів сільських і міських громад, а також книг поземельних кадастрів Галичини.

Працівники Земського архіву, крім виконання професійних обов'язків, викладали в університетах (О. Бальцер, К. Малечинський і В. Гейнош – у Львівському, Г. Полячківна – в Познанському), були членами наукових товариств (Польське історичне товариство, Товариство для підтримки польської науки, Академія наук у Кракові, Наукове товариство у Львові, Геральдичне товариство у Львові)³⁵.

Земський архів перебував у колишньому приміщенні бібліотеки бернардинського монастиря. Розміщення архівних фондів у будівлі з товстими стінами і високими склепіннями гарантувало протипожежну безпеку, проте не завжди вберігало документи від вологості. Дирекція архіву неодноразово вказувала на невідповідність цього приміщення потребам архіву, як незручного і для працівників,

³⁰ Tomczak A. Rzut oka na dzieje archiwów polskich i na ich zadania / A. Tomczak // *Archeion*. – 1966. – Т. 43. – С. 73.

³¹ Доліновський В. Штрихи до наукової діяльності працівників Земського архіву у Львові / В. Доліновський // *Архіви України*. – 2013. – № 3. – С. 88–104.

³² Там само. – С. 104.

³³ Mamczak-Gadkowska I. *Archiwa Państwowe w II Rzeczypospolitej* / I. Mamczak-Gadkowska. – Poznań, 2006. – С. 128.

³⁴ Доліновський В. Формування особового складу працівників Земського архіву у Львові (1919–1933 pp.) / В. Доліновський // *Архіви України*. – 2010. – № 5. – С. 77–90.

³⁵ Його ж. Штрихи до наукової діяльності працівників Земського архіву... – С. 104.

і для відвідувачів. Однак спеціального приміщення, яке би відповідало вимогам тогочасного архівного будівництва, так і не було збудовано.

Доступ до документів архіву мали представники органів державної влади та місцевого самоврядування, приватні особи й науковці у службових, наукових і приватних цілях. Доступними були всі документи, крім тих, до яких існували застереження органів державної влади, депонентів чи дарувальників, а також документів від часу створення яких не минуло 50 років. Видача залежала також від стану опрацювання фондів, наявності науково-довідкового апарату до них, кількості й відповідної підготовки працівників. Користуватися архівними документами відвідувачі могли лише у читальному залі під наглядом працівників. Із дозволу керівництва за визначену плату вони могли користуватися послугами майстерні із виготовлення фотографій документів та відливків печаток. Замовлення репродукцій архівних документів зобов'язувало зацікавлених сторін до виготовлення одного їх екземпляру і для архіву. Автор наукової праці, написаної на основі матеріалів архіву, мав передати йому два її примірники, один з яких керівництво надсилало до Відділу державних архівів у Варшаві. Так, дирекція Земського архіву в 1929 р. вислала до Варшави книги А. Вагнера, А. Гілевича та Л. Харевічової³⁶.

У 1920–1924 рр. читальний зал Земського архіву відвідало кілька дослідників (від 2 до 14 осіб), пізніше їх кількість зросла (до 32 у 1926 р.)³⁷. У наступні роки – коливалася в межах 22–35 осіб, а в 1931 р. сягла 53³⁸. Вона була практично однаковою порівняно з відвідуванням читального залу Земського архіву у Кракові (за 1920–1933 рр. від 21 до 49 осіб у рік³⁹) та Державного архіву у Львові (за 1924–1932 рр. – 16–46 осіб у рік⁴⁰).

³⁶ ЦДІАЛ України. – Ф. 145. – Оп. 1. – Спр. 16 (Листування з відділом державних архівів у Варшаві в організаційних, методичних та інших справах). – Арк. 10–12.

³⁷ Там само. – Спр. 55 (Звіт про роботу архіву за 1920–1926 рр.). – Арк. 2.

³⁸ Там само. – Спр. 16 (Листування з відділом державних архівів у Варшаві в організаційних, методичних та інших справах). – Арк. 74 зв.; Спр. 56 (Звіт про роботу архіву за 1927 та план на 1928 р.). – Арк. 6; Спр. 57 (Звіт про роботу архіву за 1928 р.). – Арк. 7; Спр. 59 (Звіт про роботу архіву за 1929 р.). – Арк. 7 зв.; Ф. 776. – Оп. 1. – Спр. 33 (Звіти про діяльність Державного архіву у Львові за 1933 р. та здійснення архівних пошуків в офіційних, приватних і наукових цілях. Список користувачів фондами архіву). – Арк. 62.

³⁹ Archiwum Ziemskie we Krakowie w latach 1920–1926 // Archeion. – 1928. – Т. 3. – S. 175; Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych. Rok 1927 / [pod red. W. Łopacińskiego] // Archeion. – 1929. – Т. 5. – S. 54; Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych. Lata 1933 i 1934 / [oprac. A. Rybarski] // Archeion. – 1935. – Т. 13. – S. 251.

⁴⁰ ЦДІАЛ України. – Ф. 776. – Оп. 1. – Спр. 27 (Звіти про діяльність Державного архіву у Львові за 1925 р. та здійснення архівних пошуків в офіційних, приватних і наукових цілях). – Арк. 22, 36; Спр. 28 (Звіти про діяльність Державного архіву у Львові за 1928 р. та здійснення архівних пошуків офіційних, приватних і наукових цілях). – Арк. 8; Спр. 29 (звіти про діяльність Державного архіву у Львові за 1927 р. та здійснення архівних пошуків в офіційних, приватних і наукових цілях). – Арк. 8; Спр. 30 (Звіти про наукову діяльність Державного архіву у Львові за 1929 р. та здійснення архівних пошуків в офіційних, приватних і наукових цілях). – Арк. 7; Спр. 31 (Звіти про діяльність Державного архіву у Львові за 1930 р. та здійснення архівних пошуків в

Документами Земського архіву для підготовки численних наукових праць користувалися такі відомі історики: В. Гарасимчук, Р. Зубик, М. Андрусак, Б. Барвінський, М. Кордуба, І. Крип'якевич, М. Гембарович, П. Домбковський, Л. Харевічова, С. Гошовський, А. Вагнер, А. Гілевич, К. Арламовський, Й. Макаревич, Т. Коструба, Ю. Рафач та ін.⁴¹. Систематичне збільшення кількості дослідників та архівних пошуків свідчило про високий рівень зацікавленості документами архіву й сприяло підвищенню його суспільного значення та авторитету.

Після об'єднання Державного і Земського архіву кількість штатних працівників збільшилася й у жовтні 1939 р. становила 13 осіб: директор, 2 кустоша (зберігачі фондів), 2 архіваріуса, 3 архівні ад'юнкти, архівний реєстратор; а також технічні працівники: старший возний, возний-охоронець, возний-службовець, контрактовий службовець.

Новий період діяльності державних архівів Львова припадає на початок Другої світової війни і приєднання Західної України до Української РСР у вересні 1939 р. Відповідно до чинних на той час у Радянському Союзі правил державні архівні установи підпорядковувались відповідним територіальним органам Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС). На базі Державного архіву у Львові створено Обласний історичний (державний) архів, а колишній міський став Центральним архівом давніх актів⁴².

Окрім названих державних архівів, в місті у міжвоєнний період функціонували також архівні установи різних громадських організацій, а також архіви й колекції приватних осіб. Зокрема архівні збірки існували у відділі рукописів бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) – книгозбірні, що мала найбільшу систематизовану колекцію українки з кінця XIX – початку XX ст. Її фонди охоплювали старі та нові українські друки, наукову літературу різними мовами, стародруки, карти, колекцію української періодики з Європи й Америки. Цінною частиною цього відділу була колекція давніх рукописів, зокрема найдавніший Бибельський Апостол початку XIV ст., ірмолії, співаники, Євангелія, псалтирі та Біблії, а також пам'ятки давнього українського письменства. У бібліотеці зберігалися архіви родини Барвінських, Заклинських, Остапа Левицького, Модеста Менцинського; документальні матеріали Олександра Кониського, Остапа Терлецького й ін. До рукописної колекції входили українські військові архіви 1914–1919 рр., архіви українських суспільно-політичних, культурних організацій, редакцій часописів,

офіційних, приватних і наукових цілях). – Арк. 6; Спр. 32 (Звіт про діяльність Державного архіву у Львові за 1931 р. та здійснення архівних пошуків в офіційних, приватних і наукових цілях). – Арк. 5.

⁴¹ ЦДІАЛ України. – Ф. 145. – Оп. 1. – Спр. 56 (Звіт про роботу архіву за 1927 та план на 1928 р.). – Арк. 6; Спр. 57 (Звіт про роботу архіву за 1928 р.). – Арк. 7; Спр. 59 (Звіт про роботу архіву за 1929 р.). – Арк. 8; Спр. 60 (Звіт про роботу архіву за 1930 р.). – Арк. 7; Спр. 61 (Звіт про роботу архіву за 1931 р.). – Арк. 7; Спр. 140 (Заяви дослідників з прізвищами на О–Я про використання документальних матеріалів). – Арк. 78–79.

⁴² *Сварник І. Передмова.* – С. 12.

збірки науковців і громадсько-культурних діячів. Багато збірок зберігалась у бібліотеці НТШ як депозити різних осіб та організацій⁴³.

Однак поряд із значним зростанням фондів у міжвоєнний період, приміщення бібліотеки не розширяли – документи зберігалися в тісних службових кімнатах, часто бракувало обладнання, коштів і бібліотечного персоналу. Очевидно, через брак місця, зданий на депозит архів Директорії Української Народної Республіки (УНР) передував в пивницях бібліотеки. Історик і бібліотекар Микола Андрусак згадував, що влітку 1933 р. документи хотів переглянути генерал-наддніпрянець Павло Шандрук, однак, відкривши деякі пачки, “добув тільки кільканадцять примірників військових статутів армії УНР”. Розуміючи важливість цих документів, М. Андрусак на засіданні Історично-філософичної секції 28 грудня 1934 р. порушив питання про невідповідність приміщення та просив забезпечити кращі умови для їх зберігання. Долю архіву обговорювали й на засіданні Виділу, однак краще приміщення так і не було виділено. За сприяння мецената української науки митрополита Андрея Шептицького, “останки архіву УНР, що збереглися від шурів і вогкості, приміщено у вибудованій коштом митрополита «Бібліотеці Студіону»”⁴⁴.

Завдяки зусиллям й особистим контактам директорів бібліотеки І. Кривецького (1922–1937) та В. Дорошенка (1937–1944) архів поповнювався новими рукописами і документальними збірками, відновлювалися та встановлювалися зв’язки з науковими інституціями для обміну виданнями, домоглися права на отримання безкоштовного обов’язкового примірника всіх українських видань, що виходили в Польщі. Керівником рукописного відділу була літературознавець Марія Деркач, яка об’єднала архіви, розрізнені збірки й окремі надходження в цілісний фонд, описаний у каталогах та інвентарях, а також виявила численні документальні втрати⁴⁵.

Початок Другої світової війни, вступ Червоної армії в Західну Україну і її приєднання до СРСР кардинально змінили умови функціонування громадсько-культурних та наукових установ у регіоні. 14 січня 1940 р. ліквідовано НТШ, згідно з Постановою Раднаркому УРСР бібліотеку товариства передано Львівській філії Бібліотеки АН УРСР, а музеї – розформовано. Сьогодні документи НТШ зберігаються в бібліотеках та архівах України, Польщі, Росії, США й ін. Найбільші збірки сконцентровані в Центральному державному історичному архіві України у Львові

⁴³ *Сварник Г.* Архівні та рукописні збірки Наукового товариства ім. Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві: каталог-інформатор / Г. Сварник. – Варшава; Львів; Нью-Йорк, 2005. – С. 8–9.

⁴⁴ ЦДІАЛ України. – Ф. 388. – Оп. 1. – Спр. 44 (Листування з Науковим товариством ім. Шевченка у Львові про прийняття участі в роботі товариства, запрошення, статті з обговоренням членів наукового товариства та інші документи. 1927–1939). – Арк. 18–19; Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 4465 (Колекція документів і матеріалів українських емігрантських установ, організацій та різних осіб). – Оп. 1. – Спр. 377 (Стаття М. Андрусяка “Історіографія українських державних змагань у 1917–1921 рр.”). – 42 арк.

⁴⁵ *Сварник Г.* Архівні та рукописні збірки Наукового товариства ім. Шевченка / Г. Сварник // Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія. – Львів, 2012. – Т. 1: А–Бібл. – С. 318–319.

(ф. 309), Державному архіві Львівської області (ф. Р-306, Р-629, Р-2923), відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (ф. 1)⁴⁶.

Окрім наукових і громадсько-культурних товариств, власні архіви мали й навчальні заклади. Так, наприклад, у міжвоєнний період продовжував діяти виділений в окремий підрозділ у вересні 1874 р. архів Львівського університету. Першим його директором був польський історик проф. Людвік Фінкель (1894–1930), під керівництвом якого він перетворився з розпорошеної збірки актів на впорядкований комплекс документів і дієвий університетський підрозділ. Розташовувався архів спершу в одній кімнаті на першому поверсі старої будівлі університету на вул. Миколая, 4 (тепер вул. Грушевського, 4). Однак у зв'язку зі збільшенням фондів у 1930 р. його перенесли до нового корпусу університету на вул. Маршалківській, 1 (тепер вул. Університетська, 1).

В архіві зберігалися різні види документів, утворені в результаті діяльності університету. Основними напрямками діяльності архіву університету, як й інших державних і недержавних, були формування та комплектування фондів, облік, складання описів і створення довідкового апарату, забезпечення збереженості й використання архівної інформації. У 1920-х роках працівники впорядковували значну частину матеріалів, переданих на зберігання з канцелярії та факультетів, уклали інвентар, розробили основні принципи співпраці з іншими структурними підрозділами Львівського університету. Після смерті Л. Фінкеля в 1930 р. керівником архіву призначили відомого історика Теофіла Модельського (1930–1939). У роботі директорів допомагали асистенти – студенти гуманітарного факультету, що працювали в архіві 18–20 год. на тиждень, і, як правило, після закінчення навчання припиняли роботу в архіві. У 1930-х роках асистентами були Антоній Кнот, Кароль Левицький, Тадей Кучкевич, Мар'ян Делавський, Михайло Климчак. До обов'язків працівників входило проведення інвентаризації книг та актів, надання витягів із документів для ректорату й деканатів, видача довідок приватним особам, а також написання наукових праць з історії цього навчального закладу⁴⁷. Одним із видів роботи працівників архіву було надання довідок. Так, у 30-х роках вони готували близько 12 довідок на рік, які стосувалися здебільшого встановлення біографічних даних та відомостей про навчання. Для дослідників, переважно студентів університету, що писали магістерські роботи, працював читальний зал. Документи архіву використовували також працівники університету, зрідка дослідники з інших міст краю для підготовки праць про діяльність навчального закладу й історію галицького шкільництва. Кількість відвідувачів архіву в міжвоєнний період була незначною (близько 10 осіб на рік)⁴⁸.

У міжвоєнний період в архіві Львівського університету, як і загалом у державних архівах Львова, спостерігалось збільшення чисельності працівників, пов'язане зі зростанням кількості документів. Так, у 1919 р. у ньому працювало дві особи,

⁴⁶ Там само. – С. 324–327.

⁴⁷ *Осередчук О.* Людвіг Фінкель – засновник та перший директор архіву Львівського університету / *О. Осередчук* // *Архіви України.* – 2010. – № 3–4(269). – С. 288–305; *Ії ж.* *Архів Львівського університету за керівництва Теофіла Модельського (1930–1939)* / *О. Осередчук* // *Праці Центру пам'яткознавства.* – 2009. – № 16. – С. 192–194.

⁴⁸ Там само. – С. 199–200.

1930 р. – три, а вже в 1936 р. – чотири. Роботу в архіві більшість архівістів поєднували з викладанням у різних навчальних закладах.

При архіві Львівського університету функціонувала бібліотека, у фондах якої була значна кількість підручників з архівної справи, класичні твори, праці з історії освіти та науки тощо. Щороку вона поповнювалася новою літературою через купівлю, дарування й обмін. Окрім авторів, що дарували свої праці (о. Макарій Каровець, Кароль Бадецький, Владислав Тадей Віслоцький, Станіслав Зайчковський), бібліотечні фонди поповнювали й працівники. Наприклад, у 1935 р. асистент Антоній Кнот подарував близько 30 книг. Одними з найбільших дарувальників були директори архіву – Т. Модельський та Л. Фінкель⁴⁹.

Із приходом радянської влади Університет Яна Казимира було реформовано, змінено назву на Львівський державний університет ім. І. Франка. Нововведення позначилися й на діяльності архіву, який у 1939–1941 рр. був закритий, усіх працівників звільнили, а директора Т. Модельського перевели на посаду професора історичного факультету. Однак невдовзі архів передали в підпорядкування загальної канцелярії університету, де архівними матеріалами принагідно опікувався лише один архівіст⁵⁰.

Найбільшою церковною інституцією Львова та й загалом Галичини, де зберігалися документи Греко-Католицької Церкви був Архів історії унії 1596 р., заснований митрополитом Андреем Шептицьким 1928 р. Його створено з метою збирання, вивчення та збереження документів і пам'яток історії етнічних українських земель, а також Литви, Польщі, Білорусії, Росії, документів з історії Православної, Греко-Католицької та Римо-Католицької Церков. Основою цієї збірки стали матеріали приватної колекції родини Шептицьких у Прилбичах. Архів охоплює матеріали капітул, консисторій, деканатських і парафіяльних архівів, духовних семінарій, листування єпархії, стародруки, акти державних інституцій⁵¹. Директором Архіву був проф. Іван Шендрик, постійними співробітниками – археолог Олександр Цинкаловський, магістр права Борис Ольхівський, магістри Андрій Дзедзик і Григорій Дворянин. Допомогали комплектувати архів Іван Крип'якевич, Богдан Барвінський, Роман Зубик, Іван Огієнко, Кирило Студинський, Богдан Лепкий, Ніл Хасевич, о. Тадей Жевуський, Мирон Кордуба, Теофіл Коструба й ін.⁵² Уже в перший рік існування Архів історії унії налічував близько 4 тис. документів. Матеріали Архіву унії опрацьовували не лише українські, а й іноземні дослідники. Для роботи вони повинні були отримати дозвіл від митрополита Андрія Шептицького, крім того,

⁴⁹ *Її ж.* Бібліотека архіву Львівського університету (1894–1939): проблеми реконструкції / О. Осередчук // Архіви України. – 2011. – № 4(274). – С. 104–105.

⁵⁰ *Осередчук М.* Діяльність архіву Львівського університету у радянський період (1939–1991 рр.) / М. Осередчук // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2013. – Вип. 49: Ювілейне видання з нагоди 350-річчя Львівського університету. – С. 237–244.

⁵¹ *Скочилас І.* Писемні джерела з історії Галицької (Львівської) єпархії XII–XVIII ст. / І. Скочилас // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ: Український письменник, 2010. – Вип. 15 (Т. 18). – С. 11–12.

⁵² *Дядюк М.* Архіви. – С. 110.

передати примірник праці до архівної бібліотеки з посиланням на походження джерела⁵³.

Архів зберігався в кількох кімнатах у митрополичих палатах на Святоюрській горі (пл. Св. Юра, 5), звідки його після Другої світової війни перевезли до ЦДІА України у Львові разом з архівом консисторії (ординаріату)⁵⁴. Зараз документи, що накопичилися внаслідок діяльності Архіву історії унії зберігаються у фондах 201 (Греко-католицька митрополича консисторія) та 408 (Греко-католицький митрополичий ординаріат) архіву.

Окрім архівів, рукописні колекції мали музеї і бібліотеки міста. Фундатор Національного музею митрополит Андрей Шептицький щорічно передавав до його фондів численні рукописи та стародруки. У 1933 р. тут створено окремий архівний відділ сценічно-мистецького життя, до якого увійшли архіви С. Крушельницької, М. Менцинського, М. Садовського, хору О. Кошиця та ін.⁵⁵.

На жаль, чимало колекцій церковних, громадських і приватних архівів було розкомплектовано й безсистемно переміщено до різних архівів. Частина фондів, зокрема тих, що стосувалися політичних партій, громадських, наукових, культурно-освітніх, спортивних товариств, навчальних закладів, редакцій газет та журналів, відомих діячів (І. Крип'якевича, А. Шептицького, К. Студинського, В. Левицького, С. Томашівського, О. Назарука, В. Старосольського, М. Андрусяка, І. Шендрика, С. Шухевича, В. Охримовича й ін.) було розсекречено лише на початку 90-х років⁵⁶.

Отже, в міжвоєнний період продовжувалося комплектування архівних установ, систематизація й упорядкування документів. Завдяки роботі та професіоналізму працівників архівів О. Чоловського, Є. Барвінського, К. Бадецького й інших сучасні дослідники мають можливість на основі збережених цінних матеріалів вивчати громадсько-політичну і соціально-економічну історію Галичини XIII–XIX ст.

⁵³ Шестакова Н. Архів історії унії 1596 року у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові / Н. Шестакова // Записки НТШ. – Львів, 2000. – Т. 240: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 90.

⁵⁴ *Ії жс.* Колекція з Архіву історії унії у фондї “Греко-католицька митрополича консисторія у Львові” в ЦДІАЛ України // Студії з історії архівної справи та документознавства. – Київ, 2001. – Т. 7. – С. 63–68.

⁵⁵ Історія Львова: у 3 т. / [редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій, Л. Батрак]. – Львів: Центр Європи, 2007. – Т. 3: Листопад 1918 – поч. ХХІ ст. – С. 103–106.

⁵⁶ Реєстр розсекречених архівних фондів України: Міжархів. довідник / [упоряд. С. Зворський]. – Київ, 2009. – Т. 1: Розсекречені архівні фонди центральних державних архівів України. – Кн. 1: Центральний державний архів громадських об'єднань України; Центральний державний історичний архів України, м. Київ; Центральний державний історичний архів України, м. Львів; Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного; Центральний державний архів-музей літератури і мистецтв України.